

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Михайленко Оксана,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи
та освітніх і педагогічних наук
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
omikhailienko87@gmail.com

Стурбованість світової спільноти проблемою інклюзії проявляється у розробці Стратегій, Програм, реалізації конкретних планів та дій, починаючи від створення архітектурного середовища та підготовки викладачів для роботи зі студентами (їх підготовки до діяльності в інклюзивному середовищі) та закінчуючи широкою просвітницькою роботою з населенням. Маніфестацією ідей інклюзивної освіти по праву вважається Саламанська декларація, прийнята в 1994 році [4]. Саме цей документ, який сформулював міжнародні засади, політику та основи практичної діяльності у сфері освіти осіб із особливими освітніми потребами, фактично закріпив поняття інклюзії як освіти для всіх та особливо для осіб з особливостями психофізичного розвитку.

До основних напрямів Стратегії ЮНЕСКО на 2022-2029 роки у питаннях підготовки кадрів до роботи в інклюзивному середовищі виділяють наступні: розвивати особистісні навички, для навчання, праці та життя; розвивати навички для інклюзивної сталої економіки; розвивати навички для інклюзивних та мирних спільнот [6].

Для закладів вищої освіти відповідь на соціальний виклик – перебудова, конструювання освітнього простору, з одного боку, для навчання осіб з особливостями психофізичного розвитку, з іншого – наповнення освітніх програм та навчальних планів змістом щодо інклюзії та формування у здобувачів освіти компетентностей у цій сфері.

Інклюзія розуміється як реформування закладів освіти та перепланування навчальних аудиторій таким чином, щоб вони відповідали запитам та потребам усіх без винятку здобувачів освіти. Інклюзія є однією з умов, що сприяють покращенню якості життя, реалізації прав громадян на здобуття якісної та доступної освіти, їх соціальної адаптації та інтеграції до суспільства. В основу інклюзивної освіти покладено ідеологію, яка виключає будь-яку дискримінацію здобувачів освіти, яка забезпечує рівне ставлення до всіх здобувачів освіти, але створює спеціальні умови для здобувачів з особливими освітніми потребами (ООП). Основне завдання інклюзивної освіти – створення системи, що враховує індивідуальні освітні потреби здобувача освіти, що формує нові підходи до навчання дітей з ООП. Щоб створити таку систему не формальною, а дієвою, необхідні спеціально підготовлені педагогічні працівники, фахівці соціальної сфери. Фахівці,

які працюють з такою категорією дітей повинні володіти не лише знаннями з основ корекційної педагогіки та спеціальної психології, вміннями організувати роботу з різними категоріями здобувачів освіти, але й готовністю до гуманного ставлення та спілкування з особами з ООП [3].

Інклюзивна компетентність фахівця соціальної сфери – це складова професійної компетентності фахівця соціальної сфери і є інтегративним особистісним утворенням, яке зумовлює здатність фахівців соціальної сфери реалізовувати професійні функції у процесі впровадження інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби здобувачів освіти, забезпечуючи включення учнів до освітнього процесу і створення умов для їхнього самопрофесійного розвитку.

Інклюзивна компетентність розуміється як рівень знань і вмінь, необхідних для здійснення професійних обов'язків в умовах інклюзивного навчання [1]; як необхідний обсяг знань та вмінь, утілених у здатності виконувати професійні функції, зважаючи на особливі потреби дітей та молоді, які мають вади здоров'я, та інтегрувати їх у середовище закладу загальної освіти створюючи умови для розвитку й саморозвитку [6]; як інтегральна характеристика педагога (учителя, асистента), що впливає на здатність розв'язувати професійні завдання в умовах інклюзивного підходу до освітньої діяльності [2].

Структура інклюзивної компетентності педагога містить ключові змістовні (мотиваційна, когнітивна, рефлексивна) та ключові операційні компетенції, які ми розглядатимемо як компоненти інклюзивної компетентності фахівця соціальної сфери [3].

Мотиваційний компонент інклюзивної компетентності фахівця соціальної сфери передбачає мотиваційну компетентність, яка характеризується глибокою особистісною зацікавленістю, позитивною спрямованістю на здійснення соціально-педагогічної діяльності в контексті інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в середовище нормотипових однолітків та сукупністю мотивацій (соціальних, когнітивних, професійних, особистісного розвитку та самоствердження, особистого благополуччя тощо). Мотиваційна компетентність визначається як здатність, спираючись на сукупність цінностей, потреб та мотивацій, адекватних цілям та завданням інклюзивної освіти, мотивувати себе на виконання заданих професійних дій.

Найважливішим фактором для цієї конкуренції є спрямованість особистості спеціаліста. Це передбачає, по-перше, загальногуманістичну спрямованість особистості та, по-друге, позитивну спрямованість на розвиток професійної діяльності в рамках інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами, розуміння важливості інклюзивної освіти для успішної соціалізації даної категорії дітей та глибоке усвідомлення свого гуманістичного потенціалу.

Когнітивний компонент інклюзивної компетентності фахівця соціальної сфери передбачає когнітивну компетентність, яка розуміється

як здатність мислити на основі системи знань та досвіду пізнавальної діяльності, необхідної для реалізації інклюзивної освіти, здатність сприймати, обробляти в свідомості, зберігати в пам'яті та відтворювати важливу інформацію у визначений необхідний момент.

Когнітивна компетенція визначається науковими знаннями щодо інноваційних процесів у сфері спеціальної та загальної освіти; основ розвитку особистості; соціально-педагогічних та соціально-психологічних основ навчання та виховання дітей та молоді з ООП; анатомо-фізіологічних, вікових, психологічних та індивідуальних особливостей нормотипових здобувачів та здобувачів з ООП; основ соціально-педагогічного керування процесом саморозвитку вихованців з особливостями психофізичного розвитку.

Рефлексивний компонент інклюзивної компетентності соціального працівника включає здатність рефлексувати діяльність у контексті підготовки та впровадження інклюзивної освіти; здатність самостійно аналізувати професійну соціально-педагогічну діяльність та її результати; а також здатність адаптувати цю діяльність до умов інклюзивної освіти.

Функціональний компонент інклюзивної компетентності соціального працівника включає функціональні компетенції, що визначаються як здатність виконувати конкретні професійні завдання в рамках соціально-педагогічного процесу. Ці компетенції представляють собою методи та досвід, набуті в соціально-педагогічній діяльності, необхідні для успішного впровадження інклюзивної освіти, вирішення виникаючих соціально-педагогічних ситуацій, а також автономного та гнучкого виконання соціально-педагогічних завдань.

Функціональна сфера інклюзивної компетентності представлена системою функціональних компетенцій, і кожна функціональна компетенція включає повний цикл базових змістових компетенцій.

– діагностична – здатність постановки соціального діагнозу, визначення рівня розвитку особистості, освіченості та вихованості окремих здобувачів, стану соціально-педагогічного процесу загалом і окремих його етапах за умов інклюзивної освіти;

– прогностична – вміння моделювати результати тих чи інших соціально-педагогічних дій в умовах інклюзивної освіти;

– конструктивна – здатність до конструювання соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти шляхом постановки адекватних даним діагностики цілей та обґрунтованого планування своєї соціально-педагогічної діяльності, з урахуванням різних освітніх потреб здобувачів;

– організаційна – здатність до організації соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти, нестандартне використання у професійній діяльності індивідуального та диференційованого підходів;

– комунікативна – здатність встановлювати конструктивні відносини із суб'єктами педагогічного процесу, що сприяють ефективному здійсненню інклюзивної освіти;

– технологічна – здатність до реалізації технологій соціально-педагогічної допомоги і підтримки здобувачів освіти з різними освітніми потребами та особливостями розвитку в умовах інклюзивної освіти;

– корекційна – здатність до коригування перебігу соціально-педагогічного процесу на будь-якому його етапі, враховуючи результати діагностики;

– дослідницька – здатність вивчати, аналізувати соціально-педагогічні явища, проводити дослідно-експериментальну роботу.

Ми вважаємо, що формування інклюзивної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери передбачає послідовну роботу на наступних взаємозумовлених етапах: інформаційно-орієнтовному, квазіпрофесійному, діяльнісному.

Перший етап – інформаційно-орієнтовний – спрямований формування позитивної мотивації до соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання та формування системи знань, умінь і навичок необхідних для здійснення інклюзивного навчання. На цьому етапі відбувається формування у майбутніх фахівців соціальної сфери мотиваційного та когнітивного компонентів інклюзивної компетентності.

Другий етап – квазіпрофесійний – спрямований на набуття досвіду практичної діяльності в умовах, що моделюють майбутню професійну діяльність у процесі інклюзивного навчання та аналізу власної навчальної та квазіпрофесійної діяльності. Цей етап характеризується формуванням переважно операційного та рефлексивного компонентів інклюзивної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Третій етап – діяльнісний – спрямований на подальший розвиток інклюзивної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери та застосування сформованих ключових компетентностей у практичній діяльності.

Усі етапи передбачають використання інтерактивних методів навчання, таких, як ділові ігри, вирішення проблемних педагогічних завдань, тренінги, кейс-методи, дискусії та ін.

В якості педагогічних умов, що сприяють успішному формуванню інклюзивної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі професійної підготовки, ми вважаємо:

- застосування технології контекстного навчання, що дозволяє сформувати цілісну структуру професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах інклюзивного навчання за допомогою оптимального поєднання репродуктивних та інтерактивних методів навчання та відтворення соціального контексту майбутньої діяльності;

- використання потенціалу змісту навчальних дисциплін для формування позитивної мотивації до здійснення інклюзивного навчання, набуття знань щодо особливостей розвитку, навчання та виховання різних категорій дітей з ООП та специфіку професійної діяльності фахівців соціальної сфери закладів загальної середньої світи та інших освітніх установ в умовах інклюзивного навчання;

- включення до змісту навчання майбутніх фахівців соціальної сфери спецкурсів, пов'язаних зі здійсненням соціально-педагогічної роботи з різними категоріями дітей і молоді з ООП, що передбачає реалізацію квазіпрофесійної діяльності, спрямованої на освоєння способів та досвіду виконання конкретних професійних дій у процесі інклюзивного навчання;

- забезпечення наступності етапів формування інклюзивної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, розвиток та застосування сформованих ключових компетентностей у практичній діяльності здобувачів під час практики.

Ватро зазначити, що розвиток інклюзивної компетентності є однією з фундаментальних умов підготовки сучасного фахівця соціальної сфери для професійної діяльності у сфері інклюзивної освіти. Впровадження процесу розвитку інклюзивної компетентності надасть можливість почуватися вільно та впевнено у сфері інклюзивної освіти, усуне невизначеність щодо власної компетентності фахівці у цій галузі та допоможе оптимізувати процес роботи з дітьми та молоддю з ООП.

Інклюзивна компетентність – вимога часу, те, без чого неможливо забезпечити ефективне інклюзивне навчання. Адже, незважаючи на впровадження інновацій та розвиток науково-технічного процесу, у центрі освітнього процесу завжди залишається особистість педагога, фахівця соціальної сфери. Саме від нього залежить значною мірою успіх чи провал інклюзивних процесів.

Список використаних джерел:

1. Бондар Т.І. Формування інклюзивної компетентності в умовах інноваційної парадигми освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 7. С. 153-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_7_20.
2. Добровицька О.О. Особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».2018. № (1) 15. С.73-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2018_1_18.
3. Клопота Є., Клопота О. Інклюзивна компетентність як чинник ефективності професійної діяльності фахівців педагогічної та соціально-психологічної сфер. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2021. № 13. Т.1. С. 118-124. URL: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i13.87>.
4. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text.
5. Фіголь Н.А. Інклюзивна компетентність педагога: теоретичний аспект. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. Вип. 77 С.199-202. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/33347>.
6. Medium-Term Strategy for 2022-2029 (41 C/4). UNESCO 2022 Printed in France. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385252>.